

मुंबई महापालिकेतील नगरसेवकांसाठी मार्गदर्शक पुस्तिका 2012

भाग 2

प्रजा फाऊंडेशन ही पक्षनिरपेक्ष काम करणारी स्वयंसेवी संस्था आहे. देशाच्या राज्यकारभारात सहभागी होण्यासाठी नागरिकांनी सक्षम व्हावे हा व्यापक उद्देश समोर ठेऊन 1998 मध्ये प्रजाची सुरुवात झाली. नागरिकांनी मतदानापुरताच विचार न करता राजकीयदृष्ट्या अधिक सक्रीय व्हावे आणि त्यामुळे राज्यकारभार अधिक पारदर्शक व जनतेला उत्तरदायी व्हावा, या हेतूने प्रजा संस्थेने विविध उपक्रम हाती घेतले आहेत.

स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या कामाची लोकांना माहिती नसते आणि म्हणून तिथल्या कामकाजाबद्दल त्यांना कमालीची अनास्था वाटते. हे चित्र बदलले पाहिजे असे संस्थेला वाटते. ही भावना बदलण्याच्या हेतूने प्रजाने आपले लोकप्रतिनिधी व त्यांचे मतदारसंघ याविषयी जागृती करण्यास सुरुवात केली आहे. यातून नागरिकांनी आपला आवाज उठवावा आणि लोकप्रतिनिधींना आवश्यक ते निर्णय घ्यायला व कामे करायला भाग पाडावे, यासाठी जनजागृती करण्यावर आमचा भर आहे. कालांतराने या प्रयत्नातून सार्वजनिक हिताच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या मुद्द्यावर सामूहिक काम उभे राहिले.

मुंबई हे एक सजग आणि सक्रीय शहर व्हावे यासाठी इथले नागरीक आणि राज्यशासन यांच्यात परस्परसंवाद घडवण्याचा प्रजा संस्थेचा प्रयत्न आहे. त्यासाठी www.praja.org या संस्थेच्या वेबसाईटवर विशेष ऑनलाईन सुविधा उपलब्ध केली आहे. याठिकाणी नागरिक आपल्या मतदारसंघातील प्रश्न तर मांडू शकतातच, शिवाय संबंधित लोकप्रतिनिधींशी संपर्कही करू शकतात. या वेबसाईटवर प्रत्येक मतदारसंघ, तिथले नगरसेवक आणि तेथील ठळक समस्यांची माहिती आहे. नागरिक आपल्या समस्या मांडू शकतात आणि एकमेकांशी संवादही साधू शकतात.

प्रजाचे ध्येय पुढीलप्रमाणे: लोक, लोकप्रतिनिधी आणि सरकार यांना वास्तव माहिती उपलब्ध करून देऊन सक्षमीकरण आणि नागरिकांचे जीवनमान उंचावण्यासाठी कटिबद्धता. आपला समाज अधिक उत्तरदायी आणि कार्यक्षम करण्यासाठी लोकसहभागाने काम करण्यासाठी संस्था वचनबद्ध आहे.

प्रजा टीमने याआधी प्रकाशित केलेल्या मुंबई महापालिकेतील नगरसेवकांसाठी मार्गदर्शक पुस्तिकेच्या पहिल्या भागाला मिळालेल्या प्रतिसादामुळे आमचा उत्साह द्विगुणीत झाला. विविध पक्षांच्या नगरसेवक व पक्ष प्रमुखानी आमच्या उपक्रमाचे महत्त्व जाणले. आता आम्ही हा दुसरा भाग प्रसिद्ध करत आहोत. यासाठी केवळ प्रजा टीमनेच काम केलेले नाही, तर आम्हाला अनेक जणांचे सहकार्य मिळाले. या भागाच्या निर्मितीत श्रीमती मृदूल जोशी (माजी महापालिका सचिव, मुंबई); श्री. पी. सी. पिसोळकर (माजी महापालिका मुख्या लेखा परिक्षक, मुंबई); आणि अर्बन डिझाईन रिसर्च इन्स्टीट्यूट यांचे महत्त्वपूर्ण योगदान लाभले. महत्त्वाचे म्हणजे नगरसेवकांनी आमच्या प्रकाशनाला जो प्रतिसाद दिला त्यामुळे या भागाच्या कामाला गती आली. पहिल्यांदा निवडून आलेल्या नगरसेवकांप्रमाणे एकापेक्षा अधिक वेळा निवडून आलेले अनुभवी नगरसेवकांनीही प्रजाची मार्गदर्शक पुस्तिका उपयुक्त ठरल्याचे सांगितले आहे.

आपल्या स्वप्नातील मुंबई साकार करण्यासाठी नगरसेवकांना उपयोगी पडतील अशा तीन महत्त्वाच्या साधनांची माहिती या भागामध्ये आम्ही देत आहोत:

१. प्रभावी संसदपटू होणे – यासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयम नियमांची आणि आपले प्रश्न व मुद्दे मांडण्यासाठी असलेल्या साधनांची सुस्पष्ट समज आणि त्याचा योग्य वेळी वापर करण्याचे ज्ञान असणे आवश्यक आहे
२. संसाधनांची तरतूद असणे – आवश्यक अर्थसंकल्पीय तरतूदी करणे आणि त्यांचा योग्य वापर होण्यासाठी संनियंत्रण अत्यावश्यक आहे
३. भविष्यकालीन गरजा ओळखणे आणि त्यासाठी तरतूद करणे – खुला, समन्यायी तत्वावर आधारित आणि कार्यक्षम विकास आराखडा आखणे गरजेचे आहे.

या तीन विषयांवरच या भागात भर दिला आहे. या पुस्तकाचा आपण जरूर वापर करावा. यासंबंधी अधिक माहिती पाहिजे असल्यास प्रजा टीमशी जरूर संपर्क साधावा. (फोन: 6525 2729, ईमेल: info@praja.org).

Supported by

Friedrich Naumann
STIFTUNG

FÜR DIE FREIHEIT

Narotam Sekhsaria Foundation

Ford Foundation

Madhu Mehta Foundation

टीम

प्रजाचे विश्वस्त मंडळ आणि सल्लागार

निताई मेहता

कार्यकारी विश्वस्त, प्रजा फाऊंडेशन, उद्योजक

सुमंगली गाडा

संस्थापक विश्वस्त, प्रजा फाऊंडेशन, उद्योजक

के. एम. एस. (टीटू) अहलुवालिया

नीलसन ओआरजी-मार्गचे माजी अध्यक्ष आणि सीईओ

डॉ. सुमा चिटणीस

समाजशास्त्रज्ञ आणि एसएनडीटी विद्यापीठाच्या माजी कुलगुरु

ज्युलिओ रिबेरो

आयपीएस (निवृत्त), मुंबईचे माजी पोलिस आयुक्त

डी. एम. सुखटणकर

माजी महापालिका आयुक्त, मुंबई आणि माजी मुख्य सचिव महाराष्ट्र शासन

डॉ. सी. आर. श्रीधर

विपणन संशोधन विषयक व्यावसायिक

अनुज भगवती

उद्योजक

राजन मेहरा

उद्योजक

विनय संघवी

उद्योजक

विवेक असरानी

उद्योजक

आयरीस मडेंरा

शिक्षणविषयक सल्लागार, सेंटर फॉर सिव्हील सोसायटीच्या सल्लागार सदस्य

जुजू बासू

जाहिरात व्यावसायिक

जमाल मेकलाई

परकीय चलनविषयक सल्लागार

विपुल अंबानी

बँक व्यावसायिक

सोनाली शाहपूरवाला

बँक व्यावसायिक

शेखर घोष

जनसंपर्कविषयक सल्लागार, प्रजा फाऊंडेशन

प्रजा टीम

मिलिंद म्हस्के

प्रकल्प संचालक

प्रियांका शर्मा

प्रकल्प व्यवस्थापक

अमेय फडके

वरिष्ठ भाषांतर अधिकारी

बलवंत किरार

प्रकल्प समन्वयक

दक्षता भोसले

डेटा एंट्री ऑपरेटर

देवांक गुरव

डेटा एंट्री ऑपरेटर

दिक्षा रेडकर

डेटा तपासनीस

दिलीप तांबे

प्रमुख भाषांतरकार

एकनाथ पवार

वरिष्ठ डेटा संकलन अधिकारी

कौस्तुभ घरत

प्रकल्प समन्वयक

मिलिंद रेडकर

डेटा संकलन अधिकारी

निलम मिराशी

कनिष्ठ डेटा विश्लेषक

नितीन मिराशी

प्रशासन आणि लेखा विभाग

श्रद्धा परब

डेटा तपासनीस

विपुल घरत

वरिष्ठ डेटा एंट्री अधिकारी

हर्षदा गुंडये

डेटा एंट्री ऑपरेटर

सुमित पवार

कार्यालयीन सहाय्यक

अनुक्रम

I. महापालिका कार्यपद्धती नियमावली	1
अ. प्रस्तावना	1
ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिक्षेपात	2
क. सभा / बैठकीचे सर्वसाधारण नियम	19
<hr/>	
II. महापालिकेचे अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक	25
अ. प्रस्तावना	25
ब. अर्थसंकल्प - तयार करणे, अंमलबजावणी आणि संनियंत्रण	27
क. महानगरपालिका संसाधनांची उभारणी	33
<hr/>	
III. मुंबई विकास आराखडा: 2014 -34	35

I. महापालिका कार्यपद्धती नियमावली

अ. प्रस्तावना

काही किरकोळ दुरुस्त्या करून महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम व विनियम, 2012 अलिकडेच पुनःप्रकाशित करण्यात आले आहेत. या आधारे आणि माजी महापालिका सचिव श्रीमती मृदूल जोशी, (माजी महापालिका सचिव, मुंबई)यांच्या सहकार्याने प्रजा फाऊंडेशनने महापालिकेत वापरायच्या साधनांचा (डिव्हाईसेस) तक्ता तयार केला आहे आणि तो या पुस्तिकेत समाविष्ट केला आहे. आपले मुद्दे व प्रश्न सभागृहात आणि विविध समित्यांच्या बैठकात मांडण्यासाठी नगरसेवकांना उपयुक्त अशी साधने सोप्या स्वरूपात दिलेली आहेत.

या पुस्तिकेत या साधनांविषयी ठळक व महत्वाचे मुद्दे दिले आहेत. अधिक तपशीलांसाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम व विनियम, 2012 हे पुस्तक बघावे.

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	1	अल्प मुदतीचे प्रश्न
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	सभेच्या / बैठकीच्या किमान दोन तास आधी
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	महापौर / उपमहापौर आणि त्यांच्या अनुपस्थितीत महापालिका सचिवांना (2 प्रतीमध्ये)
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	एक प्रश्न
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	लागू नाही
प्रश्नाचा आशय	—	तातडीने महत्त्वाचे नागरी प्रश्न
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	एक विषय
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	चर्चा नाही
चर्चेचा कालावधी	—	15 मिनिटे
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	फक्त समिती अध्यक्ष / महापौर यांना
प्रश्नाचे उत्तर	—	बैठकीमध्येच
इतर काही तपशील	—	नगरसेवक अनुपस्थित असेल तर विषय घेतला जात नाही
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	8 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकोपात

प्रश्नाचा प्रकार	२	खुलासा - 66 अ नुसार प्रश्न विचारण्याचा हक्क
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	कामकाजाच्या सात दिवसांपेक्षा कमी कालावधी चालणार नाही
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	महापालिका सचिव
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	तीन प्रश्न
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	लागू नाही
प्रश्नाचा आशय	—	नगरसेवक महापालिका आयुक्तांना महापालिका कायदा अंमलबजावणासंबंधाने किंवा बृहन्मुंबई महापालिकेच्या कारभाराविषयी प्रश्न विचारू शकतात व आयुक्तांनी उत्तर देणे जरूरीचे आहे
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	लागू नाही
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	चर्चेला परवानगी नाही
चर्चेचा कालावधी	—	विचारलेल्या सर्व प्रश्नांची चर्चा अर्ध्या तासात पूर्ण करणे
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	लागू नाही
प्रश्नाचे उत्तर	—	तीन महिन्यांमध्ये
इतर काही तपशील	—	—
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	43 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकोपात

प्रश्नाचा प्रकार	3	तातडीच्या सार्वजनिक महत्त्वाच्या विषयासंदर्भात चर्चा - 66 ब (केवळ सभागृहात)
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	सभेच्या 72 तास आधी
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	महापालिका सचिव यांना चर्चेची नोटीस दिली जाते
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	एकावेळी एक प्रश्न
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	लागू नाही
प्रश्नाचा आशय	—	महापालिका सचिवांकरिता तातडीने महत्त्वाचे सार्वजनिक / नागरी प्रश्न
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	एक विषय
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	औपचारिक मतदान वा ठराव होणार नाही
चर्चेचा कालावधी	—	सर्व 66 ब खालील विषयांना अर्धा तास दिला जाईल
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	फक्त समिती अध्यक्ष / महापौर यांना
प्रश्नाचे उत्तर	—	बैठकीमध्येच / महापालिका आयुक्तांना उत्तर देण्याचे बंधन नाही
इतर काही तपशील	—	नगरसेवक अनुपस्थित असेल तर विषय घेतला जात नाही, नगरसेवकाला विषय पुन्हा मांडायचा असेल तर सादर करण्याची सर्व प्रक्रिया पुन्हा करावी लागते
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	10 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	4	आयुक्तांकडून निवेदन मागविणे - 66 क
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	एक तास आधी
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	महापौरांना
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	एका बैठकीच्यावेळी याप्रकारचे दोनपेक्षा अधिक विषय घेता येत नाहीत
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	लागू नाही
प्रश्नाचा आशय	—	महापालिका प्रशासनाशी संबंधित तातडीचा विषय
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	लागू नाही
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	आयुक्तांनी निवेदन तयार करायचे
चर्चेचा कालावधी	—	15 मिनिटे
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	लागू नाही
प्रश्नाचे उत्तर	—	बैठकीमध्येच
इतर काही तपशील	—	—
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	11 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	5	ठरावाची सूचना (ठरावाच्या सूचनेसाठी एक निश्चित दिवस ठरलेला असतो)
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	तीन कामकाजाच्या दिवसांच्या आधी (विषयपत्रिकेवर येण्यासाठी कामकाजाचे 15 दिवस आणि पूरक प्रश्नासाठी कामकाजाचे 3 दिवस)
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	या बाबतचे लेखी पत्र (नोटीस) महापालिका सचिवांना
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	तीन ठरावाच्या सूचना
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	लागू नाही
प्रश्नाचा आशय	—	36 (के): नगरसेवक कोणत्याही बैठकीच्या वेळी कलम 66 ए खाली न येणारा एखादा विषय अथवा सदर बैठकीच्या नोटीसमध्ये समूद न केलेला महत्त्वाचा ठराव मांडू शकतात. ठरावाची सूचना सर्वसाधारण विषयांवर असली पाहिजे. कोणत्याही विशिष्ट क्षेत्राशी संबंधित नसली पाहिजे आणि नागरिकांच्या हिताचा विषय पाहिजे.
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	लागू नाही
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	लागू नाही
चर्चेचा कालावधी	—	लागू नाही
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	लागू नाही
प्रश्नाचे उत्तर	—	—
इतर काही तपशील	—	—
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	14 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	6	तातडीचे विषय (अर्जट बिझिनेस)
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	लागू नाही
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	लागू नाही
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	लागू नाही
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	सभागृहात त्यावेळी उपस्थित असलेल्या सदस्यांच्या तीन-चतुर्थांश
प्रश्नाचा आशय	—	36 (आय): तातडीच्या विषयावर बोलावलेल्या सभा बैठकीत आणि अंदाजपत्रकाच्या चर्चेच्या सभा बैठकीत या दोन्ही वगळता, इतर कोणत्याही सभा बैठकीत त्या बैठकीच्या कलम (जे) नुसार काढलेल्या नोटिशीमध्ये नमूद केलेल्या विषयांखेरीज अन्य विषय विचारार्थ घेता येणार नाहीत.
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	लागू नाही
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	मतदान
चर्चेचा कालावधी	—	लागू नाही
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	लागू नाही
प्रश्नाचे उत्तर	—	लागू नाही
इतर काही तपशील	—	जर एखादा तातडीचा विषय तो दाखल करून घेतल्यानंतर तीन महिने कालावधीपर्यंत निकाली निघाला नाही, तर महापालिका सचिवांना सदर विषय पुढील मासिक महापालिका सभेच्या विषयपत्रिकेत समाविष्ट करावा.
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	16 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	7	तहकुबीची सूचना (तातडीच्या विषयावर आणि सर्वानुमते मंजूर) (वॉर्ड समितीसाठी लागू नाही)
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	किमान अर्धा तास आधी
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	महापौर / उपमहापौर अथवा महापालिका सचिव
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	दोन
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	सभागृहातील बहुसंख्य
प्रश्नाचा आशय	—	तातडीचे नागरी प्रश्न / विषय अथवा एखाद्या भागातील नागरिकांच्या समस्या यापूर्वी वारंवार मांडूनही संबंधित अधिकारी वा विभागीय अधिकारी यांच्याकडून दुर्लक्षित राहिल्या असतील तर असे विषय.
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	लागू नाही
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	चर्चा व मतदान
चर्चेचा कालावधी	—	-
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	लागू नाही
प्रश्नाचे उत्तर	—	लागू नाही
इतर काही तपशील	—	-
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	28 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	8	हरकतीचा मुद्दा
प्रश्न कधी सादर करायचा		सभागृहात एखाद्या विषयावर चर्चा चालू असताना हरकतीचा मुद्दा उपस्थित करता येतो. मात्र तो चर्चेच्या विषयाशी संबंधित असला पाहिजे.
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा		समिती अध्यक्ष / महापौर
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात		लागू नाही
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती		लागू नाही
प्रश्नाचा आशय		नगरसेवकांनी आपल्या मतदारसंघातील एखादी गंभीर समस्या / घटना निदर्शनास आणून द्यावी
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील		लागू नाही
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती		अध्यक्ष वा महापौर
चर्चेचा कालावधी		—
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे		केवळ समिती अध्यक्ष वा महापौर
प्रश्नाचे उत्तर		बैठकीमध्येच
इतर काही तपशील		—
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.		24 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	9	प्रस्तावित सुधार
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	तीन तास आधी / भाषणाच्या आधी दुरुस्ती प्रस्ताव सादर केला / दिला पाहिजे.
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	महापौर / उपमहापौर व त्यांच्या अनुपस्थितीत महापालिका सचिव
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	एक
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	सभागृहातील बहुसंख्य
प्रश्नाचा आशय	—	बैठकीच्या विषयपत्रिकेवरील एखाद्या विषयाला नगरसेवकाची हरकत असेल, तो अयोग्य आहे असे त्याला / तिला वाटत असेल, तर या विषयाचा पुनर्विचार करावा अशी लेखी सूचना संबंधित नगरसेवक प्रशासकीय कार्यालयाकडे करू शकतात. नगरसेवकाला दुरुस्ती मांडायची असेल तर त्याने/तिने प्रथम बोलावे, अशी पद्धत आहे.
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	एक सदस्य एक दुरुस्ती सुचवू शकतो वा एका दुरुस्तीला अनुमोदन देऊ शकतो.
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	चर्चा व मतदान दोन्ही होते
चर्चेचा कालावधी	—	—
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	लागू नाही
प्रश्नाचे उत्तर	—	महापालिका आयुक्तांकडून उत्तर
इतर काही तपशील	—	—
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	27 पहा

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	10- प्रस्ताव / विषयपत्रिकेत विषय/ विषय मांडण्याचे पत्र
प्रश्न कधी सादर करायचा	कामकाजाचे 7 दिवस (विषयपत्रिकेवर येण्यासाठी कामकाजाचे 15 दिवस आणि पूरक प्रश्नासाठी कामकाजाचे 3 दिवस)
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	महापौर / उपमहापौर आणि त्यांच्या अनुपस्थितीत महापालिका सचिव
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	कितीही
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	लागू नाही
प्रश्नाचा आशय	जेव्हा नगरसेवकास विषयपत्रकेवरील विषय / समस्या सुचवायची / मांडायची असेल तेव्हा तो / ती पत्र लिहू शकतात. त्यामुळे संबंधित विषय / समस्या चर्चेसाठी विषयपत्रिकेत समाविष्ट केली जाते.
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	लागू नाही
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	चर्चा
चर्चेचा कालावधी	लागू नाही
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	केवळ समिती अध्यक्ष किंवा महापौर
प्रश्नाचे उत्तर	-
इतर काही तपशील	-
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	-

ब. प्रश्न विचारण्यासाठी / विषय मांडण्यासाठी साधने: एका दृष्टिकेपात

प्रश्नाचा प्रकार	11	अर्थसंकल्प अंदाजपत्रावर सर्वसाधारण चर्चा
प्रश्न कधी सादर करायचा	—	लागू नाही
प्रश्न कुणाला उद्देशून द्यायचा / कोणाला सादर करायचा	—	लागू नाही
एका वेळेला किती प्रश्न विचारता येतात	—	लागू नाही
सभेची / बैठकीची गणपूर्ती	—	लागू नाही
प्रश्नाचा आशय	—	महापालिका आयुक्तांनी अंदाजपत्रक सादर केल्यानंतर नगरसेवक त्यामध्ये बदल सुचवू शकतात. त्यावर चर्चा होते आणि त्यानंतर अंदाजपत्रकाला सर्वसाधारण सभेची मंजूरी मिळते.
एका प्रश्नामध्ये किती विषय घेता येतील	—	लागू नाही
या प्रश्नावर मतदान / चर्चा / बरखास्ती	—	लागू नाही
चर्चेचा कालावधी	—	लागू नाही
चर्चेचा कालावधी वाढवण्याचे अधिकार कोणाकडे	—	केवळ समिती अध्यक्ष किंवा महापौर
प्रश्नाचे उत्तर	—	—
इतर काही तपशील	—	—
अधिक तपशीलासाठी महापालिका कार्यपद्धतीविषयक नियम पुस्तकातील पृष्ठ क्र.	—	24 पहा

अल्पमुदतीचे प्रश्न नमुना

प्रति

मा. महापौर

महोदय / महोदया,

येत्या सभेमध्ये अल्पमुदतीचे प्रश्न विचारू इच्छिते, कृपया आयुक्त उत्तर देतील काय ?

- 1) मुंबई शहरात स्वाईन फ्ल्यूचा पुन्हा मोठ्या प्रमाणात फैलाव झाला आहे हे खरे आहे काय ?
- 2) मुंबईच्या कस्तुरबा रुग्णालयात व अन्य रुग्णालयात किती रुग्णांवर उपचार चालू आहेत ? किती मरण पावले ?
- 3) स्वाईन फ्ल्यूच्या हद्दपारीसाठी देशातील औषध कंपन्यांनी संशोधन केलेली स्वदेशी लस मुंबईमध्ये आली आहे काय ?
- 4) स्वाईन फ्ल्यूच्या उपचाराबाबत महानगरपालिका रुग्णालयात कोणती उपाययोजना करण्यात आली आहे ?
- 5) स्वाईन फ्ल्यूच्या उपचाराबाबत महानगरपालिका रुग्णालयात रुग्णांना विदेशी औषधे उपलब्ध करून देण्यात आली आहेत का ? व कोणती ? तपशीलवार माहिती मिळावी, ही विनंती

विनम्रतापूर्वक

प्रति

मा. महापौर

बृहन्मुंबई महानगरपालिका

मुंबई 400001

महोदय/ महोदया,

महानगरपालिका अधिनियम कलम 66 (क) अन्वये खालील नमूद केलेल्या विषयांवर महानगरपालिका आयुक्त महोदयांना महानगरपालिकेच्या येत्या सभेमध्ये निवेदन करण्याचे निर्देश प्रदान करण्याची मी ह्याद्वारे नम्र विनंती करीत आहे:-

आनंद येथील एस. एन. रोड, विश्वशांती नगर, विश्वशांती इंडस्ट्रीजसमोर विकासकाद्वारे इमारत बांधकामाचे काम सुरू आहे. सदर इमारतीचे बांधकाम करताना तेथील नाला संपूर्णपणे आच्छादित (कव्हर) करण्यात आला आहे. सदर विकासकास सदर नाला आच्छादित करण्याची परवानगी देण्यात आली आहे का? असल्यास कार्यादेशाचा दिनांक आणि क्रमांक देण्यात यावा. भविष्यामध्ये सदर नाल्याची साफसफाई किंवा पावसाळ्यापूर्वी गाळ काढण्याचे काम कसे करण्यात येणार आहे ?

तरी कृपया उपरोक्त प्रश्नाची सविस्तर माहिती सभागृहामध्ये निवेदित करण्याचे निर्देश आपण महानगरपालिका आयुक्तांना द्यावेत ही विनंती.

विनम्रतापूर्वक

- — —- यांचेकडून दिनांक 20 जून 2009 रोजी आलेला सभा तहकुबीचा प्रस्ताव:-

“प्रभाग क्रमांक 101 मधील आनंद येथील स. क्र. 93, हिस्सा क्र. 3, न. भू. क्र. 1097 धारण करणारा भूखंड हा प्राथमिक शाळा उद्दिष्टाकरिता आरक्षित असून, गेल्या अनेक वर्षांपासून त्यावर अनधिकृतपणे झोपड्या बांधण्यात आल्या आहेत. सदर झोपडीधारकांना लगतच्या आदित्य अपार्टमेंटमधील पत्ते दाखवून फोटो पासेस, शिधापत्रिका, वीजपुरवठा, निवडणूक आयोगाकडून निवडणूक ओळखपत्रे देण्यात आली आहेत. निवडणूक ओळखपत्रे देताना परकीय नागरिकांचादेखील त्यात समावेश आहे. त्याचप्रमाणे, ह्या सुविधा पुरविताना जे निकष लावण्यात आले तर अत्यंत गंभीर आहेत. ह्यास्तव, सदर भूखंडाच्या मालकाने त्यावरील अनधिकृत बांधकामे तोडण्याबाबत पत्ररूपाने विनंती केली असता, स्थानिक नगरसेवकाने सदर भूभागावरील अनधिकृत झोपड्या तोडण्यासंबंधात पाटपुरावा सुरू ठेवला. हा मुद्दा प्रभाग समितीच्या तसेच, आयुक्तांसमवेत झालेल्या बैठकीतही उपस्थित करण्यात आला होता. त्यानंतर सदर भूभागावरील अनधिकृत झोपड्या निष्कासित करण्यात आल्या. मात्र, सदर कारवाई करण्यात आल्यामुळे, मानवाधिकार आयोगाकडून स्थानिक नगरसेवकावर नोटीस बजावण्यात आली. अशा तऱ्हेने कायदेशीर काम केले तरी लोकप्रतिनिधींना चौकशीला तोंड द्यावे लागत आहे. सदर अनधिकृत झोपड्या निष्कासित केल्यानंतरही, अनधिकृतपणे वास्तव्य करीत असलेले तेथील रहिवासी आजही लगतच्या महानगरपालिकेच्या पदपथावर वास्तव्य करीत आहेत. म्हणून, मानवी हक्क आयोग आणि महानगरपालिका प्रशासन ह्यांचे ह्या संपूर्ण प्रकरणाकडे लक्ष वेधण्यासाठी आणि सदर ठिकाणी अनधिकृत बांधकामे उदयास येण्यासाठी जबाबदार असलेल्या संबंधित खात्याच्या अधिकाऱ्यांचा तीव्र निषेध करण्यासाठी, ही सभा, आता 10 मिनिटे तहकुब करण्यात यावी.”

विनम्रतापूर्वक

बृहन्मुंबई महानगरपालिका -
एन विभाग - प्रभाग समिती
एन विभाग प्रभाग समिती कार्यालय
मुंबई 23 एप्रिल 2012

एन विभाग प्रभाग समितीची मासिक सभा, शुक्रवार, दिनांक 27 एप्रिल 2012 रोजी सकाळी 11.00 वाजता पुढील कामकाजावर व उपस्थित सदस्यांच्या संमतीने सभेपुढे नियमांनुसार आणल्या जाणाऱ्या इतर कामकाजावर विचार करण्याकरिता एन विभाग कार्यालय, आनंद, मुंबई - 400077 येथे भरेल :-

1. श्री./श्रीमती -----, नगरसेवक ह्यांजकडून अध्यक्षा, एन प्रभाग समिती ह्यांस आलेले दिनांक 9 एप्रिल 2012 चे (मराठी) पत्र :-
विषय : “एन विभाग आनंद, न्यू माणेकलाल इस्टेट येथील संत नरसिंह मेहता मार्गापासून आशापुरा इमारतीपर्यंत जाणाऱ्या रस्त्यास “आनंदजी मार्ग” असे नामकरण करण्याबाबत

“एन” विभाग आनंद येथील न्यू माणेकलाल इस्टेट, संत नरसिंह मेहता मार्गापासून सुरु होऊन आशापुरा इमारतीपर्यंत जाणाऱ्या रस्त्यास “आनंदजी मार्ग” असे नाव देण्यात यावे अशी सूचना मी या पत्राद्वारे करित आहे.

2. श्री. आनंद, ह्यांचा जन्म कच्छच्या आनंदसर या गावामध्ये झाला. वयाच्या १२व्या वर्षी ते मुंबईत आले व गेल्या 60 वर्षांपासून ते मुंबईत स्थायिक होते. कड्या, सुतार यासारख्या व्यवसायापासून त्यांनी स्वतःच्या आयुष्याला सुरुवात केली व स्वतःच्या कुशल बुद्धिमत्तेच्या व परिश्रमाच्या बळावर त्यांनी बांधकाम व्यवसायात उच्च स्थान प्राप्त केले. त्यांनी कच्छ समाजातील लोकांसाठीच नव्हे तर इतर समाजासाठी देखील मोलाचे कार्य केले. श्री गाव आनंदसर मुंबई समाज, न्यू माणेकलाल नवरात्रोत्सव, श्री. लक्ष्मीनारायण प्राण प्रतिष्ठा महोत्सव संकलन समिती इत्यादी संस्थांचे ते प्रमुख होते. आनंद न्यू माणेकलाल असोसिएशनचे ते उपप्रमुख होते. तसेच इतरही अनेक सामाजिक संस्थांवर ते विविध पदावर कार्यरत होते. समाजातील सर्वस्तरीय लोकांशी त्यांचे घनिष्ठ संबंध होते. सामाजिक, धार्मिक कार्यांमध्ये त्यांनी स्वतःला वाहून घेतले होते. अशा या थोर समाजसेवकाची स्मृती चिरंतन राहावी म्हणून उपरोक्त रस्त्यास “आनंदजी मार्ग” असे नाव द्यावे, ही विनंती.

सार्वजनिक आरोग्य समिती
दिनांक 19 एप्रिल 2012

हरकतीचा मुद्दा - (1) - श्री/ श्रीमती-----

ह्यावेळी श्री/ श्रीमती-----, नगरसेविका ह्यांनी हरकतीचा मुद्दा उपस्थित करून असे प्रतिपादन केले आहे की, आपल्या प्रभाग क्र. 129 मधील लोटस कॉलनी हा विभाग 90 टक्के झोपडपट्टीवासीयांचा असून, मच्छरांचा प्रादुर्भाव वाढल्यामुळे तेथे मलेरियाचा फैलाव झाला आहे. मात्र याकडे प्रशासन दुर्लक्ष करीत आहे. त्यांनी पुढे अशी माहिती दिली की, ह्या विभागात एक आरोग्य केंद्र असून, तेथे औषधे मिळत नाहीत तसेच सदर केंद्रात डॉक्टरांची व इतर कर्मचाऱ्यांची कमतरता आहे. त्यामुळे रुग्णांची योग्य उपचारांअभावी फारच गैरसोय होते. त्याचप्रमाणे प्रभागात महानगरपालिकेतर्फे जी धूम्रफवारणी केली जाते त्यामध्ये औषधाचे प्रमाण अत्यल्प असते. तसेच, रॉकेल आणि डिझेलचे प्रमाण जास्त असते. त्यामुळे त्याचा काहीही परिणाम होत नाही. परिणामी सदर विभागात मच्छरांचा प्रादुर्भाव वाढला आहे. तरी याबाबत प्रशासनाने लक्ष देऊन योग्य ती उपाययोजना तत्काळ करावी असे सांगून, आपण उपस्थित केलेल्या हरकतीच्या मुद्द्यावर निर्णय देण्यात यावा, अशी विनंती श्री/ श्रीमती----- ह्यांनी अध्यक्षाना नंतर केली.

ह्यावर, अध्यक्षानी असे निवेदन केले की, ह्याबाबत प्रशासनाने पुढील सभेत सविस्तर माहिती सादर करावी. तोपर्यंत, श्री/ श्रीमती----- ह्यांनी उपस्थित केलेल्या हरकतीच्या मुद्द्यावरील आपला निर्णय आपण राखून ठेवीत आहोत.

महोदय/ महोदया,

महापालिकेच्या येत्या सभेत मी खालील अल्पमुदतीचा प्रश्न विचारू इच्छितो :

- 1) मुंबई शहर व उपनगरे मिळून तुळशी, विहार, पवई मिळून एकूण किती मोठे तलाव व तळी आहेत ?
- 2) यापैकी तुळशी, विहार, पवई, भातसा व तानसा या तलावाच्या सुशोभिकरणासाठी प्रत्येकी किती खर्च करण्यात आला किंवा येणार आहे व काम केव्हा पूर्ण होणार आहे ?
- 3) काही तलावाच्या परिसरातील जागा खाजगी व्यक्ती, संस्थांना भुईभाड्याने दिली आहे हे खरे आहे काय ? असल्यास, कोणकोणत्या ठिकाणी ? त्या भुईभाडेकरूंचे जागेचे करार यापुढेही चालू ठेवण्यात येणार आहेत काय ? असल्यास किती वर्षांसाठी ?

धन्यवाद

विनम्रतापूर्वक

क. सभा बैठकीचे सर्वसाधारण नियम

समितीचे नाव	सदस्यांची संख्या	गणपूर्ती	पूर्वसूचनेचा कालावधी
सर्वसाधारण सभा	227 नगरसेवक	एकूण नगरसेवक संख्येच्या एक-पंचमांश, बैठकीचा पुढील दिवस ठरवून बैठक तहकूब होते	प्रत्येक सभेसाठी किमान कामकाजाचे सात दिवस आधी

वैधानिक समित्या

वॉर्ड समिती	वॉर्ड समिती क्षेत्रात येणाऱ्या मतदारसंघाचे नगरसेवक	एक-तृतीयांश सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी
स्थायी समिती	समिती अध्यक्षसह 27 नगरसेवक	9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी
बेस्ट समिती	17 सदस्य (किमान एक सदस्य नगरसेवक पाहिजे)	7 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी
सुधार समिती	समिती अध्यक्षसह 26 नगरसेवक	9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी

क. सभा बैठकीचे सर्वसाधारण नियम

बैठक दिवस व वेळ	कामकाजाचे विषय
दर आठवडा	आपले कामकाज पूर्ण करण्यासाठी महानगरपालिका पालिकेच्या मुख्य कार्यालयात बैठक घेते आणि वेळोवेळी व आपल्याला योग्य वाटेल अशा प्रकारे, कलम 66 ए नुसार या बैठकीची नोटीस काढणे, जागा, व्यवस्थापन आणि तहकूब यासंबंधी नियम ठरवते व कलम 36 नुसार विषय सादर करणे, प्रश्न विचारणे व त्यांची उत्तर देणे यासंबंधाने निर्णय घेते.

मासिक	पाणी पुरवठा, नालीव्यवस्था, स्वच्छता आणि सांडपाणी व्यवस्थापन अशा स्थानिक व महापालिकेच्या सेवांविषयी नागरिकांच्या सर्वसाधारण तक्रारींचे जलद निवारण करणे
दर आठवडा	आपले कामकाज पूर्ण करण्यासाठी स्थायी समिती पालिकेच्या मुख्य कार्यालयात बैठक घेते आणि वेळोवेळी कलम 49 नुसार अशा बैठकीसंबंधी नियम ठरवते आणि आपल्याला योग्य वाटेल अशा प्रकारे महापालिकेच्या जमाखर्चाची छाननी करते.
दर पंधरवडा	आपले कामकाज पूर्ण करण्यासाठी बेस्ट समिती, बेस्ट भवन मुख्यालयाच्या सभागृहात बैठक घेते आणि वेळोवेळी कलम (डी) (1) नुसार या बैठकीसंबंधी नियम ठरवते.
मासिक	आपले कामकाज पूर्ण करण्यासाठी सुधार समिती पालिका मुख्यालयात बैठक घेते आणि वेळोवेळी कलम (49 आय) नुसार या बैठकीसंबंधी नियम ठरवते.

क. सभा बैठकीचे सर्वसाधारण नियम

समितीचे नाव	सदस्यांची संख्या	गणपूर्ती	पूर्वसूचनेचा कालावधी
शिक्षण समिती	26 सदस्य, यापैकी 22 नगरसेवक असलेले आणि 4 नसलेले	9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी

विशेष समित्या

बांधकाम (शहर)	36 सदस्य	समिती अध्यक्षसह 9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी
बांधकाम (उपनगरे)	36 सदस्य	समिती अध्यक्षसह 9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी
सार्वजनिक आरोग्य समिती	36 सदस्य	समिती अध्यक्षसह 9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी

क. सभा बैठकीचे सर्वसाधारण नियम

बैठक दिवस व वेळ	कामकाजाचे विषय
मासिक	आपले कामकाज पूर्ण करण्यासाठी शिक्षण समिती पालिकेच्या मुख्य कार्यालयात बैठक घेते आणि वेळोवेळी या बैठकीचे व्यवस्थापनासाठी व आपल्या अखत्यारितील शाळांचे व्यवस्थापनासाठी आपल्याला योग्य वाटेल अशा प्रकारे कलम 50 पी नुसार निर्णय घेते.

मासिक	शहर अभियंता विभाग आणि त्यासंबंधीचे प्रश्न. अभियंता विभाग आणि त्यासंबंधीचे प्रश्न (फक्त क्षेत्रीय). अग्निशामक दल आणि त्यासंबंधीचे प्रश्न. सामाजिक सुरक्षेसंबंधी इतर प्रश्न. परवाना विभाग व त्यांचे सामाजिक सुरक्षेच्या दृष्टीने लागू केलेले नियम. वॉर्ड अधिकारी - मालमत्ता विभाग आणि त्यासंबंधीचे प्रश्न. बांधकामाचे परीक्षण.
मासिक	शहर अभियंता विभाग आणि त्यासंबंधीचे प्रश्न. अभियंता विभाग आणि त्यासंबंधीचे प्रश्न (फक्त क्षेत्रीय). अग्निशामक दल आणि त्यासंबंधीचे प्रश्न. सामाजिक सुरक्षेसंबंधी इतर प्रश्न. परवाना विभाग व त्यांचे सामाजिक सुरक्षेच्या दृष्टीने लागू केलेले नियम. वॉर्ड अधिकारी - मालमत्ता विभाग आणि त्यासंबंधीचे प्रश्न. बांधकामाचे परीक्षण.
मासिक	सातवे किंग एडवर्ड मेमोरियल हॉस्पिटल व सेठ गोवर्धनदास सुंदरदास मेडिकल कॉलेज, संसर्गजन्य रोगांसाठी कस्तुरबा रुग्णालय, महापालिकेच्या बाह्य दवाखान्यातील वैद्यकीय मदत, गरिबांना त्यांच्या घरी देण्यात येणारे वैद्यकीय व शुश्रूषाविषयक सहाय्य, गुप्तरोगाचे दवाखाने, क्षयरोग प्रतिबंधक संस्था आणि महानगरपालिकेकडून आर्थिक सहाय्य मिळणारी कोणतीही वैद्यकीय संस्था यासंबंधीचे सर्व प्रश्न. आरोग्य विभाग (रस्त्यांची सफाई, संडास, मुतारी वगैरेंची सफाई, इत्यादि धरून) स्थापत्य समितीच्या अधिकारक्षेत्रात येणारे यांत्रिकी विभागासंबंधाचे प्रश्न वगळून

क. सभा बैठकीचे सर्वसाधारण नियम

समितीचे नाव	सदस्यांची संख्या	गणपूर्ती	पूर्वसूचनेचा कालावधी
विधी समिती	36 सदस्य	समिती अध्यक्षसह 9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी
महिला व बाल कल्याण समिती	36 सदस्य	समिती अध्यक्षसह 9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी
बाजार व उद्यान समिती	36 सदस्य	समिती अध्यक्षसह 9 सदस्य	सभेच्या 3 दिवस आधी
वृक्ष समिती	13 नगरसेवक सदस्य आणि 10 इतर सूचित सदस्य	-	सभेच्या 3 दिवस आधी

क. सभा बैठकीचे सर्वसाधारण नियम

बैठक दिवस व वेळ	कामकाजाचे विषय
मासिक	महापालिका कायदा आणि महापालिका प्रशासनाशी संबंधित इतर कायदे, नियम, नियमावल्या यांचे स्पष्टीकरण आणि दुरुस्ती संबंधित सर्व प्रश्न: मूल्यांकन व संकलन विभाग, निवडणुकीसंबंधी विषय, ऑक्टोबर कार्यालय, लेखा विभाग, परवाना विभाग-परवान्यातून जमा महसुलासंबंधी प्रश्न, इतर विशेष समित्यांच्या कार्यक्षेत्र न येणारे इतर सर्व प्रश्न.
मासिक	संग्रहालये, जलतरण तलाव आणि क्रिडासंकुले. प्रसूतीगृहे, आरोग्य केंद्र, कुटुंब नियोजन, पूर्व प्राथमिक शिक्षण, महापालिका शाळांमध्ये पूरक पोषण आहार वितरण, लिंगसांसारिक आजारांसाठी प्रतिबंधात्मक उपाययोजना
मासिक	बाजार आणि कत्तलखाने विभाग, बगीचा विभाग यांना भेट देणे
मासिक	झाडे पाडणे आणि योग्य संख्येने वृक्षलागवड करणे यासाठी उद्यान विभागातर्फे वृक्ष प्राधिकरण मदत करते. दरवर्षी ऑक्टोबर महिन्याचा 31 तारखेला किंवा त्यापूर्वी वृक्ष प्राधिकरण आपले अंदाजपत्रक तयार करते आणि महापालिकेकडे मंजूरीसाठी पाठवते.

II. महापालिकेचे अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक

अ. प्रस्तावना

महानगरपालिकेसारखी प्रत्येक स्थानिक स्वराज्य संस्था विशिष्ट ध्येयधोरणांची आखणी आणि सेवा व विकास कामांची अंमलबजावणी करते. या कामासाठी लागणारी संसाधने महापालिका कर व फी आकारून आणि विविध आपल्या सेवांचे शुल्क आकारून गोळा करते. आगामी वर्षात महापालिका कोणकोणती कामे करणार आहे याची आखणी व नियोजन आणि संबंधित योजनांच्या खर्चाचा आराखडा करते. या आर्थिक आराखड्यामध्ये विविध खात्यानिहाय होणारे जमा व खर्चाचे अंदाज मांडलेले असतात. यालाच बजेट वा अर्थसंकल्प असे म्हणतात.

म्हणजेच अर्थसंकल्प महापालिकेचे आर्थिक धोरण मांडते तसेच त्यासंबंधाने आर्थिक नियोजन वा आराखडा काय आहे हेही सांगते.

अर्थसंकल्प - व्याख्या

आगामी आर्थिक वर्षात किती रक्कम जमा होणे अपेक्षित आहे आणि संभाव्य वा अंदाजे जमा रक्कम किती आहे याचा आणि अपेक्षित व संभाव्य खर्चाची रक्कम किती आहे, याची मांडणी करणे म्हणजे अर्थसंकल्प अंदाजपत्र करणे. अर्थसंकल्पासाठी 1 एप्रिल ते 31 मार्च हे आर्थिक वर्ष धरले जाते व या कालावधीसाठी जमा-खर्चाची मांडणी होते. यामध्ये संदर्भासाठी म्हणून आगामी वर्षाच्या अर्थसंकल्पाबरोबरच मागील तीन वर्षांचे प्रत्यक्ष जमा-खर्च, चालू वर्षाचे अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक व अर्थसंकल्पाचे फेरअंदाजपत्रक यांचाही समावेश केला जातो.

अर्थसंकल्पाचा उद्देश

नियोजित कामांसाठी संसाधने उभी करणे आणि महापालिकेने दिलेल्या निर्देशानुसार व मंजुरीनुसार ठरवलेल्या सेवा व सुविधांसाठी खर्च करणे हा अर्थसंकल्पाचा उद्देश असतो. विधीमंडळाकडून म्हणजेच महापालिकेकडून आपल्या कार्यकारी मंडळाला निर्देशन करते आणि त्या मर्यादेत राहून पालिकेचा कार्यकारी विभाग नियोजन व धोरणाची अंमलबजावणी करतो.

आर्थिक उत्तरदायित्व तपासण्याची साधने

महापालिकेचा कार्यकारी विभाग म्हणजे महापालिका आयुक्त महापालिकेला उत्तरदायी राहात आहे की नाही हे तपासण्याचे साधन म्हणजे अंदाजपत्रक होय. अर्थसंकल्प म्हणजे महापालिकेने स्वतःसाठी ठरवलेले एक लक्ष्य, एक ध्येय, एक मापदंड आहे, त्यानुसार त्या त्या आर्थिक वर्षात ठरवलेले ध्येय/लक्ष्य गाठण्यासाठी महापालिका प्रयत्न करते.

आर्थिक विकासाची साधने

अर्थसंकल्प हे सर्वसाधारण आर्थिक विकासाचे साधन असले पाहिजे. पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी किती निधी लागणार आहे, आणि तो कसा उभा केला जाणार आहे हे अर्थसंकल्पातून स्पष्ट झाले पाहिजे. म्हणजेच अर्थसंकल्पातून आर्थिक विकासाचे स्रोत स्पष्ट झाले पाहिजेत आणि नियोजनाची पूर्ण बांधिलकीने आणि परिश्रमपूर्वक अंमलबजावणी झाली पाहिजे.

कायदेशीर तरतुदी

मुंबई महानगरपालिका कायदा, 1888, प्रकरण 7 - महसूल आणि खर्च मधील कलम 125 ते 134 खाली "वार्षिक अर्थसंकल्प"च्या तरतुदी दिलेल्या आहेत.

ब. अर्थसंकल्प - तयार करणे, अंमलबजावणी आणि संनियंत्रण

अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक तयार करण्याची तत्वे

1. अर्थसंकल्प अंदाजपत्रकातील खाती, रकाने आणि सूची शक्यतोवर सारखे असावेत. त्यामुळे तुलनात्मक आढावा घेता येतो.
2. महसूल आणि भांडवली जमा आणि खर्च यांचे स्वतंत्र अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक करावे आणि त्यांचे हिशोब स्वतंत्र ठेवावेत.
3. स्थानिक स्वराज्य संस्थांसाठी तुटीचे वा शिलकीचे (आवश्यकतेपेक्षा जास्त) अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक असू नये. कारण या संस्था व्यापारी वा व्यावसायिक संस्था नसून किमान खर्चात नागरी सेवा व सुविधा देणे ही त्यांची जबाबदारी आहे. म्हणून समतोल अर्थसंकल्प तयार करण्यासाठी जमा व खर्चाचे अंदाज शक्य तितक्या नेमकेपणाने तयार करावेत. कायदानुसारही तुटीचा अर्थसंकल्प करण्याला मनाई आहे.
4. ज्या बांधकाम, योजना, प्रकल्प इत्यादीचे नियोजन व अर्थसंकल्प अंदाजपत्रकाला अधिकृत मंजुरी मिळाली आहे, त्या कामांसाठी भांडवलाची तरतूद अर्थसंकल्पात केली पाहिजे.
5. अर्थसंकल्प अंदाजपत्रकात स्थूलमानाने रक्कम नमूद केली जावी. प्रत्यक्ष व अंदाजे खर्च पूर्ण रक्कमेत असावा. त्यामुळे हिशोब करणे सोयीचे जाते व चुका टाळता येतात.
6. अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक तयार करताना स्थायी समितीने अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक समतोल करावे आणि वर्षाच्या अखेरीस काही रोख रक्कम शिल्लक ठेवावी. म्हणजे पुढे दिलेल्या कायदेशीर तरतुदीप्रमाणे प्रत्येक अर्थसंकल्पाकात काही किमान रोख रक्कम शिल्लकीत ठेवावी:
 - अ. कलम 126(2)(डी) - अंदाजपत्रक ए - मुख्य - रूपये 1 लाख
 - ब. कलम 126 बी (सी) - अंदाजपत्रक सी - बेस्ट - रूपये 1 लाख
 - क. कलम 126 डी (2)(बी) - अंदाजपत्रक ई - शिक्षण - रूपये वीस हजार

बजेटमध्ये आणखी कोणत्या गोष्टी समाविष्ट केल्या पाहिजेत?

1. प्रत्यक्ष जमा व खर्च, म्हणजे मागील तीन वर्षांच्या जमा-खर्चाचे ताळेबंद
2. चालू वर्षाचे अर्थसंकल्प फेरअंदाजपत्रक, म्हणजेच 1 एप्रिल ते 30 नोव्हेंबर या पहिल्या आठ महिन्यांचा प्रत्यक्ष जमा-खर्च आणि 1 डिसेंबर ते 31 मार्च या 4 महिन्यांचा अंदाजे जमाखर्च
3. आगामी वर्षाच्या जमा व खर्चाचे अंदाज आणि चालू वर्षाचे खाते बंद करताना बाकी राहणारी अंदाजे रक्कम
4. आगामी वर्षासाठी प्रस्तावित कर, फी आणि सेवा शुल्क दर
5. आस्थापना सूची-आस्थापना खर्चाचे अंदाजपत्रकासह प्रस्तावित पदे व त्यांची श्रेणी आणि भत्ते
6. विविध विभागांकडून होणाऱ्या भांडवली कामांची यादी. कलम 126 जी: सवलतीत दिलेल्या सेवांचा अहवाल

कलम 126 जी: सवलतीत दिलेल्या सेवांचा अहवाल

आयुक्त अथवा महाव्यवस्थापकाने (जे लागू असेल त्याप्रमाणे) स्थायी समिती वा बेस्ट समितीला अर्थसंकल्प अंदाजपत्रक सादर करताना सोबत स्वतंत्र अहवाल जोडावा व त्यामुळे पुढे नमूद केलेल्या सेवा सवलतीच्या दरात आहेत की नाही, असल्यास सवलतीचे प्रमाण, सवलत रक्कमेचा जमा स्रोत आणि यामुळे कोणत्या लोकांना लाभ होणार आहे याची माहिती नमूद करावी :

- अ) पाणी पुरवठा आणि मलनिःस्सारण
- ब) सफाई, कचरा वाहतूक व कचऱ्याची विल्हेवाट
- क) सार्वजनिक वाहतूक आणि
- ड) रस्त्यावरील दिवाबत्ती योजना

स्पष्टीकरण: एखादी सेवा सवलतीत देणे म्हणजे सेवा चालू ठेवण्याचा व देखभालीचा खर्च, अवमूल्यन खर्च व कर्ज सेवा या सगळ्यांचा मिळून होणारा एकूण खर्च हा ती सेवा देऊन मिळणाऱ्या रक्कमेपेक्षा अधिक आहे.

स्थायी समिती अथवा बेस्ट समिती (जे लागू असेल त्याप्रमाणे) या अहवालाचे परीक्षण करेल आणि आपल्या शिफारसीसह महापालिकेला सादर करेल.

कलम 63 अ, ब: पर्यावरण स्थितीदर्शक वार्षिक अहवाल

मुंबई महानगरपालिका कायद्यातील कलम 63 ब नुसार, प्रत्येक वर्षी 31 जुलैच्या आधी आयुक्तांनी बृहन्मुंबईच्या पर्यावरण स्थितीदर्शक मागील आर्थिक वर्षाचा अहवाल महापालिकेसमोर सादर केला पाहिजे. राज्य सरकारने वेळोवेळी नमूद केलेल्या विषयांना धरून हा अहवाल तयार केलेला असेल.

मनोगत

बृहन्मुंबई महानगरपालिका कायद्यातील कलम 61 (अ, ब) नुसार शहरातील वनांचे व पर्यावरणाचे संरक्षण आणि निसर्गाचे संवर्धन हे महानगरपालिकेचे कर्तव्य आहे. बृहन्मुंबई महानगरपालिकेमध्ये घन कचरा व्यवस्थापन विभागांतर्गत पर्यावरण विभाग कार्यरत आहे. दरवर्षी पर्यावरण विभाग बृहन्मुंबईचा पर्यावरण स्थितीदर्शक अहवाल तयार करतो. या अहवालामध्ये मुंबई महानगरपालिकेच्या विविध खात्याने हाती घेतलेल्या महत्त्वाच्या प्रकल्पांतर्गत पर्यावरणसंबंधीच्या बाबी अंतर्भूत करण्यात येतात. या विविध खात्यांनी प्रकल्पामध्ये पर्यावरणाच्या सद्यस्थितीचा विचार करून गेल्या वर्षभरात पर्यावरण स्थिती सुधारण्यासाठी कोणते प्रयत्न केले व भविष्यकाळात त्याची पर्यावरण सुधारण्यासाठी विविध विभागाच्या योजना व कार्यक्रम याची माहिती पर्यावरण स्थिती अहवालामध्ये समाविष्ट केलेली आहे.

आर्थिक वर्ष 2011 - 2012 चा बृहन्मुंबईतील पर्यावरण स्थिती दर्शक अहवाल सभागृहापुढे सादर करताना मला आनंद होत आहे. मुंबई शहर अत्यंत दाटीवाटीने वसलेले असून येथील लोकसंख्येची घनता अंदाजे 39302 व्यक्ती प्रति चौ. कि. मी. आहे. या शहरात दररोज बाहेरून येणाऱ्या व जाणाऱ्या नागरिकांमुळे हा प्रश्न बिकट झाला आहे. उद्योगधंद्याकरिता शहर भागात, उदाहरणार्थ अ विभागात येणाऱ्या व जाणाऱ्या नागरिकांच्या मोठ्या संख्येमुळे (floating population) शहरास पुरविण्यात येणाऱ्या मूलभूत नागरी सुविधांवर ताण पडतो. मुंबई शहरातील सतत वाढत असलेल्या लोकसंख्येमुळे मुंबईच्या पर्यावरण स्थितीवरही प्रत्यक्ष परिणाम होत आहे. मुंबईतील झोपडपट्ट्या व त्यामध्ये दारिद्र्यरेषेखाली राहणाऱ्या लोकांमुळे शहर प्रशासनापुढे एक वेगळेच आव्हान निर्माण होत आहे.

मुंबई शहर व उपनगरांत आपत्काळात होणाऱ्या जीवित हानी व मालमत्तेचे नुकसान कमी व्हावे या खास उद्देशाने सन 1999 साली मुंबई महानगरपालिकेच्या मुख्यालयात आपत्कालिन व्यवस्थापन कक्षाची स्थापना करण्यात आली. तसेच हा कक्ष आपत्कालिन व्यवस्थापनातील अद्ययावत उपकरणे व माहिती तंत्रज्ञान यांनी सुसज्ज असून, विविध यंत्रणांशी समन्वय साधून, जीवित व मालमत्तेच्या हानीची तीव्रता कमी करण्यासाठी व उपाय योजना करण्यासाठी सतर्क आहे.

मार्च 2012 पर्यंत मुंबई शहरात 20,35,051 इतकी वाहने नोंदवली गेली आहेत. या व्यतिरिक्त मुंबईमध्ये दररोज बाहेरून येणाऱ्या तसेच नविन वाहन नोंदणीमुळे वाहनांच्या संख्येत वाढ होत आहे. यामुळे शहरात वाहतूक कोंडी व वायू प्रदूषणाचा प्रश्न बिकट होत चालला आहे.

वाहन उत्पादकांनी अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून भारत III व भारत IV इंजिने तयार करण्याचा उपक्रम चालू केला आहे. शासनाने देखील भारत IV स्टेजच्या नियमांची अंमलबजावणी सुरु केली आहे. सुधारित वाहन इंजिने वापरली जात असल्याने, वाहनांमुळे होणारे प्रदूषण उत्सर्जन कमी होत आहे. मोनो रेल व मेट्रो रेल यासारखे उपक्रम राबवले जात आहेत. नागरिकांनी देखील सार्वजनिक वाहनांचा जास्तीत जास्त वापर करावा व जेथे अनिवार्य असेल तेथेच खाजगी गाड्या वापराव्यात या सर्वांचा परिणाम म्हणून वाहनांचे प्रदूषण कमी होण्यास मदत होईल.

मिठी नदी व इतर नद्यांची पाणी वाहून नेण्याची क्षमता वाढविण्यासाठी गाळ काढून, नदी व नाले योग्य रितीने साफ करण्याचे काम हाती घेण्यात आले आहे. जेणे करून पूर सदृष परिस्थितीवर मात करण्यास मदत होईल.

मलनिःसारणावर 100 टक्के प्रक्रिया करणे, शास्त्रीय पद्धतीने क्षेपणभूमीचे व्यवस्थापन करणे व त्याचे स्वच्छ जागेत रूपांतर करणे, त्याचबरोबर जास्तीत जास्त घनकचऱ्यावर प्रक्रिया करून त्यातून निर्माण होणार उत्सर्जित वायू व तरंगणाऱ्या धुलीकणांचे प्रमाण कमी करणे यासाठी महापालिका कटीबद्ध आहे.

मला खात्री आहे की, येणाऱ्या काही वर्षांमध्ये महापालिकेच्या विविध खात्यांनी हाती घेतलेले प्रकल्प पूर्ण झाल्यावर, तसेच विविध उपाययोजना राबविल्याने मुंबईच्या नागरिकांना चांगले पर्यावरण उपलब्ध होईल. मला असेही निदर्शनास आणून द्यायचे आहे की, जागतिक वातावरणाच्या वाढत्या तापमानाचे दुष्परिणाम लक्षात घेता पर्यावरणाबाबत अधिक गांभीर्याने विचार होणे गरजेचे आहे. मुंबईत पर्जन्यमानात होत असलेला बदल हा जागतिक वातावरणात वाढत असलेल्या तापमानाचा परिणाम म्हणावा लागेल. जर आपण आपल्या सभोवतालच्या नैसर्गिक वातावरणाची वेळीच काळजी घेतली नाही तर पुढील पिढीला निसर्गाचा प्रकोप टाळता येणार नाही.

मनुष्यनिर्मित उद्योगांमुळे व प्रदूषणामुळे झालेले जीवसृष्टीचे व वातावरणाचे नुकसान वेगवेगळ्या योजना राबवून कमी करण्यात येईल. उदाहरणार्थ, हरित इमारतींची संकल्पना, पर्जन्य जल संवर्धन, सांडपाण्याचे पुनःप्रक्रिया व त्याचे योग्य नियोजन, ऊर्जा बचतीचे विविध प्रकल्प, मोकळ्या जागा उपलब्ध करणे, सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्था सुधारण्यात अग्रक्रम देणे, घन कचऱ्याची शास्त्रीय पद्धतीने विल्हेवाट लावणे व खारफुटीच्या जंगलांची जोपासना करणे इत्यादी प्रकल्प / योजना चांगल्या रितीने राबवण्यात आल्यास, हरीत मुंबई, स्वच्छ मुंबई व प्रदूषण विरहित मुंबईचे स्वप्न साकार होईल.

मला अशी आशा वाटते की, पर्यावरण सुधार प्रकल्प राबवून, तसेच मुंबईची वृक्षसंपदा वाढविण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात वृक्षारोपणाचे कार्यक्रम हाती घेऊन, मुंबई शहराचे पर्यावरण सुधारण्यास मदत होईल.

सर्व मुंबईकर सुजाण नागरिकांकडून याबाबत सहकार्याची मला खात्री आहे.

महापालिका आयुक्त सीताराम कुंटे यांच्या 2012 च्या पर्यावरण स्थितीदर्शक अहवालातून हा भाग घेतलेला आहे.

वॉर्ड समितीमधील चर्चा

लोकांना काय पाहिजे, त्यांच्या काय गरजा आहेत हे समजून घेणे आवश्यक आहे. त्यासाठी 74व्या घटनादुरुस्तीने वॉर्ड समित्यांची तरतूद केली. या समितीत निवडून आलेल्या नगरसेवकाबरोबरच स्वयंसेवी संस्थांचे प्रतिनिधी, स्थानिक संस्थांचे प्रतिनिधीही सदस्य असतात. वॉर्ड समित्यांमुळे विकासकामांबद्दल लोकांचे मत आणि कामांचा अग्रक्रम समजून घेता होते. वॉर्डमधील कामांचे अंदाजपत्रक आयुक्तांकडे पाठवण्यापूर्वी वॉर्ड समिती खर्चाचा विचार करेल आणि त्याविषयी आपल्या सूचना देईल, असे वॉर्ड समितीच्या कार्यपद्धतीविषयी कलम 50 टीटी (7)(बी)मध्ये म्हटले आहे.

स्थायी समिती

1. स्थायी समिती आपल्या विचाराला योग्य वाटेल त्याप्रमाणे अंदाजपत्रकात सुधारणा करेल, भर टाकेल
2. स्थायी समिती महापालिका आयुक्तांकडून माहितीचे तपशील आणि स्पष्टीकरण मागवू शकेल.
3. स्थायी समिती देयके तसेच कर्जाचे हप्ते व व्याजाची रक्कम देण्याची तरतूद करेल.

बजेट आखणी

कलम	जबाबदार अधिकारी (तयार करणे / सादर करणे)	जबाबदार अधिकारी (तयार / सादर करणे / छपाई/पुढे पाठवणे ★)	सादरीकरण आणि अंतिम रूप देणे	सादरीकरण दिनांक (या दिवशी वा त्यापूर्वी)	बजेट प्रकार
125	महापालिका आयुक्त	तयार करणे, सादर करणे, छपाई व पुढे पाठवणे	स्थायी समिती	5 फेब्रुवारी	बजेट ए - मुख्य बजेट बी - सुधार कामे
126 ए	बेस्टचे महाव्यवस्थापक	तयार करणे व सादर करणे	बेस्ट समिती	10 ऑक्टोबर	बजेट सी - बेस्ट अंडरटेकींग
126 बी	महापालिका सचिव	छपाई करणे व पुढे पाठवणे	बेस्ट समिती	31 डिसेंबर	बजेट सी - बेस्ट अंडरटेकींग
126 सी	महापालिका आयुक्त	तयार करणे व सादर करणे	शिक्षण समिती	5 फेब्रुवारी	बजेट ई - शिक्षण
126 डी (3)	महापालिका सचिव	छपाई करणे व पुढे पाठवणे	स्थायी समिती★★	1 मार्च	बजेट ई - शिक्षण
126 एफ	महापालिका आयुक्त	तयार करणे व सादर करणे	स्थायी समिती	5 फेब्रुवारी	बजेट जी - पाणी पुरवठा व मलनिःस्सारण
126 एफ	महापालिका सचिव	छपाई करणे व पुढे पाठवणे	स्थायी समिती	5 फेब्रुवारी	बजेट जी - पाणी पुरवठा व मलनिःस्सारण

(टीप: ★ - नगरसेवकाच्या नेहमीच्या जागेवर वा शेवटच्या माहितीप्रमाणे असलेल्या जागेवर पाठवणे. ★★ - शिक्षण अंदाजपत्रकासाठी स्थायी समितीसाठी सूचना (असल्यास) समितीकडे पाठवण्यापूर्वी त्या समाविष्ट करून छपाई करावी.)

कर, दर आणि सेवा शुक्ल निश्चित करणे

कलम 128 - महानगरपालिकेने 20 मार्च वा त्यापूर्वी, दिलेल्या मर्यादा व अटींवर हुकुम, कर, फी, सेवा शुल्क, बेस्टचे दर ठरवावेत, कोणत्या वस्तूंवर ऑक्ट्राय आकारणी करायची हेही ठरवावे.

अंदाजपत्रकाला अंतिम रूप देणे

कलम 129 - महानगरपालिका आपल्या विचाराला योग्य वाटेल अशा प्रकारे सर्व अंदाजपत्रकात आवश्यक सुधारणा करून त्यांना अंतिम रूप देईल. अशा प्रकारे महापालिकेने केलेले अंदाजपत्रक अंतिम असेल आणि महापालिका आयुक्त त्याची अंमलबजावणी करतील.

अंदाजपत्रकातील शिल्लक / खर्च न झालेला निधी

कलम 132 - वर्षाच्या अखेरीस जर एखादा निधी पूर्णतः वा अंशतः खर्च न होता शिल्लक राहिला आणि जर त्यातील रक्कम जर आगामी वर्षाच्या प्रस्तावित अंदाजपत्रकाच्या ओपनिंग बॅलन्स मध्ये नमूद केलेली नसेल, तर स्थायी समिती, शिक्षण समिती वा बेस्ट समिती यापैकी जी जबाबदार समिती असेल त्यांनी सदर निधी पुढील दोन वर्षात त्याच्या मूळ उद्देशासाठीच खर्च करण्यास मंजुरी द्यावी.

कपात आणि हस्तांतरण

कलम 133 - यानुसार निधी कपात व हस्तांतरणाचे अधिकार दिले आहेत:

1. महापालिका आयुक्त रु. 5000 पर्यंत
2. स्थायी समिती एका निधीतून दुसऱ्या निधीमध्ये रु. 15000 पर्यंत कपात आणि हस्तांतरण करू शकते

स्थायी समितीच्या शिफारसीवरून महापालिका हस्तांतरणाला अनुमती देऊ शकते, परंतु एका अंदाजपत्रकातून दुसऱ्या अंदाजपत्रकामध्ये हस्तांतरणाला परवानगी नाही.

जमा आणि खर्च यांची जुळवाजुळवी करणे

कलम 134 - आर्थिक वर्षात जर कधी स्थायी समिती वा बेस्ट समिती यांच्या शिफारसीनुसार महापालिकेच्या असे लक्षात आले की खर्चाला पुरेशी जमा वा आवक नाही आहे आणि किमान आवश्यक शिल्लकीपेक्षा कमी बाकी शिल्लक राहिल, तर महापालिकेने खर्चाच्या प्रमाणात आवक करण्यासाठी आवश्यक उपाययोजना करणे जरूरीचे आहे.

क. महानगरपालिका संसाधनांची उभारणी

विविध कामांचे नियोजन करणे आणि त्यांची अंमलबजावणी करणे यांसाठी निधीची जरूरी आहे. जोपर्यंत आवक जमा होत नाही तोवर महापालिकेला खर्च करता येत नाही आणि लोकांना आवश्यक सेवा पुरवता येत नाहीत. महापालिकेची आर्थिक ताकद किती आहे त्यावरून तिच्या कामाची व्याप्ती ठरते.

कर आकारणी स्रोत

1. मालमत्ता कर
2. ऑक्ट्रॉय / प्रवेश कर
3. पाणी कर
4. पाणी लाभ कर
5. मलनिःस्सारण कर
6. मलनिःस्सारण लाभ कर
7. स्वच्छता कर (घन कचरा व्यवस्थापन)
8. अतिरिक्त स्वच्छता कर (व्यापारी संकुल, हॉटेल्स, फॅक्टरी साठी घनकचरा व्यवस्थापन)
9. वृक्ष कर
10. अग्नि कर
11. रस्ते कर
12. शिक्षण कर
13. रोजगार हमी योजना कर
14. इमारतींवरील कर (उंच इमारतींवरील कर)
15. दुरुस्ती

फी आणि सेवा शुल्क

1. परवाना फी, परमिट फी, दुकाने व आस्थापना फी, फॅक्टरी परमिट
2. होर्डिंग व जाहीर शुल्क
3. पाणी शुल्क
4. मलनिःस्सारण शुल्क
5. परिवहन शुल्क
6. वीज शुल्क
7. जन्म व मृत्यू नोंदणी शुल्क
8. रस्ते दुरुस्ती शुल्क
9. आरोग्य आणि दवाखाना तपासणी शुल्क, नोंदणी शुल्क व खाटांसाठी शुल्क
10. जलतरण तलाव वापर शुल्क
11. थिएटर शुल्क

फी आणि अधिमूल्य

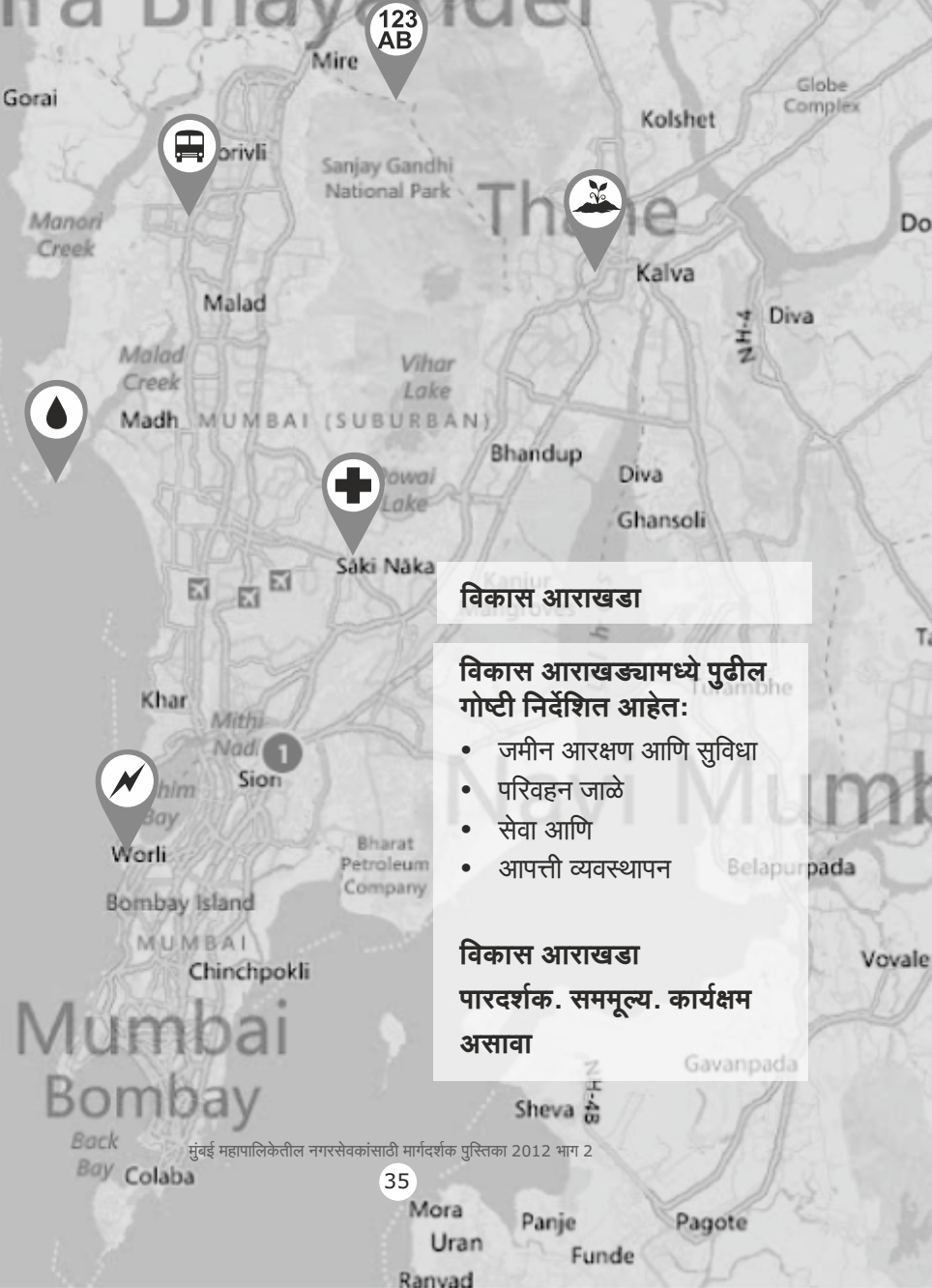
1. इमारत छाननी फी
2. बाल्कनी अधिमूल्य
3. जिना अधिमूल्य
4. तारांकित हॉटेल अधिमूल्य
5. व्यापारी अधिमूल्य
6. उंच इमारती अधिमूल्य
7. सुरक्षा भिंती शुल्क

निधीचे इतर स्रोत:

1. एफएसआय आणि टीडीआर
2. स्वतःची संसाधने
3. केंद्राचे अनुदान / निधी
4. राज्य अनुदान / निधी
5. कर्ज (वार्षिक महसूलाच्या 20%)
6. महापालिका रोखे
अ) करमुक्त रोखे
ब) महसुली रोखे
7. मालकीच्या जागेतून मिळणारा महसूल
8. जेएनएनयुआरएम - जवाहरलाल नेहरू नॅशनल अर्बन रिन्यूअल मिशन: केंद्र सरकार 35%, राज्य सरकार 15 % देते आणि स्थानिक संस्थांनी 50 % उभारायचे.
9. व्हाएबिलिटी गॅप फंडिंग: प्रकल्प खर्चाच्या 20 % विविध यंत्रणांकडून मिळवता येते
10. जाहिरात महसूल
11. सुरक्षेच्या उपाययोजना (सेक्युरिटायझेशन)(उदाहरणार्थ - कर्ज हप्ते देण्यासाठी तातडीने निधी उभारता यावा म्हणून 15 वर्षांच्या टोलची विक्री)
12. इंधन सरचार्ज - महाराष्ट्रात 3 % पेट्रोल, 1% डिझेल आकारणी
13. सार्वजनिक खाजगी भागीदारी

III. मुंबई विकास आराखडा: 2014 -34

Mira Bhayander

विकास आराखडा

विकास आराखड्यामध्ये पुढील गोष्टी निर्देशित आहेत:

- जमीन आरक्षण आणि सुविधा
- परिवहन जाळे
- सेवा आणि
- आपत्ती व्यवस्थापन

विकास आराखडा

पारदर्शक. सममूल्य. कार्यक्षम
असावा

मुंबई महापालिकेतील नगरसेवकांसाठी मार्गदर्शक पुस्तिका 2012 भाग 2

बृहन्मुंबई विकास आराखडा 2014 – 2034 व नागरी सहभाग

अर्बन डिझाईन रिसर्च इन्स्टीट्यूट हा मुंबई शहराच्या ठळक समस्यांविषयी सार्वजनिक चर्चा घडवून आणण्याच्या उद्देशाने आणि नागरी आरेखन व नियोजनाची संकल्पना सर्वांना समजाऊन सांगण्याच्या विचाराने सुरु झालेला एक गट किंवा फोरम आहे. आर्कीटेक्चरचे शिक्षण घेणाऱ्या 200 विद्यार्थ्यांच्या मदतीने 2000 नागरिकांचे सर्वेक्षणाने या फोरमची सुरुवात झाली. विद्यार्थ्यांनी विविध वॉर्डांमध्ये जाऊन संशोधन प्रश्नावलीद्वारे नागरिकांच्या प्रत्यक्ष मुलाखती घेतल्या आणि त्याद्वारा नागरी नियोजनाशी निगडित विविध मुद्द्यांचा शोध घेतला. अर्बन डिझाईन रिसर्च इन्स्टीट्यूटने सर्वेक्षणातील माहिती संकलित करून तिचे विश्लेषण केले. या माहितीच्या आधारे पुढील पाऊले टाकण्यासाठी विविध हितधारक (स्टेकहोल्डर) तज्ञांचे गट तयार केले, थिंक टँक तयार केले, संशोधनाचे काम करणाऱ्या संस्था आणि अभ्यासकांना सहभागी करून घेतले. यामध्ये प्रजा फाऊंडेशनचाही सहभाग राहिला. नागरी समस्यांवर, मुद्द्यांवर साधकबाधक चर्चा घडवून नेमकी कशाची गरज आहे, कोणती कार्यपद्धती अवलंबली पाहिजे आणि कोणती तत्वे अंगीकारली पाहिजेत याचा सर्वांगीण विचार केला. एकूण 250 हितधारकांच्या 50 हून अधिक बैठकातून ही प्रक्रिया पुढे गेली. आता त्याचे तपशील नोंदवणे आणि शिफारसी सर्वापर्यंत नेण्याचे काम सुरु होत आहे. अधिकाधिक नागरिकांपर्यंत पोहोचण्याचा आणि बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या नियोजन आराखडा प्रक्रियला योगदान देण्याचा प्रयास आहे. या प्रक्रियेची पाळेमुळे खोलवर नेण्याचे काम अर्बन डिझाईन रिसर्च इन्स्टीट्यूट करत आहे, प्रत्येक टप्प्याची वाटचाल विचारपूर्वक चालू आहे आणि उपलब्ध माहिती अधिकाधिक लोकांपर्यंत पोहोचवली जात आहे.

बृहन्मुंबई विकास आराखडा 2014 – 2034 ची फेरआखणी

अनेकविध अभ्यास आणि सर्वेक्षणांतून मुंबईतील नागरिकांचे मानस समजून आले आहे. शहरातील गृहसंकुले, शिक्षण संस्था, आरोग्य सेवा, पाणी, परिवहन आणि मोकळ्या सार्वजनिक जागा या गोष्टींमध्ये त्यांना बरीच सुधारणा हवी आहे. हे प्रश्न आपोआप सुटणार नाही, तर त्यांचे निराकरणासाठी योग्य नियोजन करणे गरजेचे आहे. यासाठीची प्राथमिक गरज म्हणजे या सुविधांच्या निर्मितीसाठी शहरातील जागांचा शोध घेणे, विकास आराखडा तयार करणे.

प्रत्येक महापालिकेने 20 वर्षे कालावधीत अंमलात येईल असा विकास आराखडा तयार करावा असे महाराष्ट्र प्रदेश आणि नागरी नियोजन कायद्यात म्हटले आहे. मुंबईचा याआधीचा विकास आराखडा 1981 मध्ये तयार केला गेला होता आणि त्यानंतर तेरा वर्षांनी म्हणजे 1994 मध्ये तो स्वीकारण्यात आला. दुर्दैवाने या आराखड्यातील फारच थोड्या भागाची अंमलबजावणी झाली.

वीस वर्षांसाठी लागू होईल असा नवा आराखडा तयार करणे आणि 2014 पर्यंत तो मंजूर होणे आवश्यक आहे. त्याचा कालावधी 2034 पर्यंत असेल. हा आराखडा तयार करण्यासाठी मुंबई महापालिकेने टॅंडरींग पद्धतीने आंतरराष्ट्रीय ख्यातीच्या सल्लागारांची नेमणूक केली आहे.

आराखडा तयार करण्यापूर्वी उपलब्ध माहिती संकलित करण्याचे काम सल्लागारांनी करणे अपेक्षित आहे.

मागील विकास आराखड्यामध्ये जमीन आरक्षणे निश्चित करण्यात आली होती - या जमिनी नागरी सुविधा, परिवहन नेटवर्क व सेवा, आपत्कालिन स्थलांतर अशा विशिष्ट सार्वजनिक उद्देशांसाठी आरक्षित करण्यात आल्या. सर्व शहराच्या नकाशावर विविध रंगांच्या साहाय्याने हे जमीन-वापर दर्शवण्यात आले आहे. संबंधित विकास नियंत्रक नियमनाद्वारा प्रत्येक जमिनीसाठी बांधकामाचे कायदे ठरवण्यात आले. यामध्ये एखाद्या जमिनीच्या किती क्षेत्रावर बांधकाम करता येईल याचे, जमिनीच्या सीमारेषा, प्रकाश योजना व खेळती हवा इत्यादीसाठीचे नियम ठरवले आहेत.

या नव्या 2014-34 कालावधीच्या मुंबई विकास आराखडाही मुख्यत्वे जमीन-वापर आराखडा आहे आणि त्याआधारे पायाभूत सुविधांचे प्रकल्पांच्या आणि निवास, व्यवसाय व उपजिविका उपक्रमांसाठीच्या जागा निश्चित केल्या जातील. बगीचे, शाळा, दवाखाने आणि इतर नागरी सुविधांचा अभाव असलेल्या क्षेत्रात त्यांचा विकास करण्यासाठी जागा निश्चित होतील. मोकळ्या जागांचे आकारमान आणि ठिकाणे निश्चित केली जातील आणि त्यामुळे त्यांच्यावरील बांधकामांवर नियंत्रण येईल.

परंतु, ही नियोजन आराखड्याची प्रक्रिया याही पलिकडची आहे. नियोजन आराखडा आणि नियोजन प्रक्रिया यांची फेरआखणी करण्याची आवश्यकता आहे. आताचा आराखडा तयार केला तेव्हा नागरिकांचा सहभाग घेण्यात आला नव्हता, तो घेणे महत्त्वाचे आहे. आपल्या शहरातील रस्ते, पादचारी मार्ग, मोकळ्या जागा, शाळांची परिस्थिती आणि त्यांचे घरांपासूनचे अंतर, आरोग्य सुविधांची उपलब्धता, या नागरिकांच्या दैनंदिन जिवाळ्याच्या गोष्टींवर त्यांचे मत लक्षात घेतले जाणार आहे की नाही? नागरिकांचा आवाज महापालिकेपर्यंत नेण्याचे काम नगरसेवक करणार की नाही? आपल्या भागातील नागरिकांच्या प्रश्नांचे निराकरण करण्यासाठी क्षेत्रनिहाय महापालिका कार्यालयांना अधिक स्वायत्तता व निधी मिळणार की नाही? असे अनेक प्रश्न अनुत्तरित आहेत, त्यांची उत्तर मिळवायला पाहिजेत.

अर्बन डिझाईन रिसर्च इन्स्टीट्यूट आणि प्रजा फाऊंडेशन इतर अनेक संस्था व नागरिकांच्या सोबतीने बृहन्मुंबई महापालिकेला नवा विकास आराखड्याची प्रक्रिया लोकांसाठी अधिक खुली व सहभागी करण्यासाठी सहकार्य करत आहेत. नागरिकांना नियोजन प्रक्रियेत सहभागी केल्याने विकास आराखडा त्यांना आपला वाटेल आणि त्यांचे प्रश्न, मते त्यात येतील, ही या कामामागची धारणा आहे. सममूल्य तत्वावर विकास आराखडा करण्याची आणि मुंबईच्या बहुसंख्य नागरिकांच्या गरजांची पूर्तता करण्याची ही एक संधी आहे, हा आमचा विश्वास आहे.

निवारा / घरे

सध्याची परिस्थिती

झोपडपट्टी पुनर्वसन प्रकल्पात नैसर्गिक प्रकाश आणि खेळती हवा या बाबी दुर्लक्षित, त्यामुळे जीवनमान खालावते

सर्वेक्षण

- 62 % लोक 1 बीएचके पेक्षाही लहान घरात राहतात
- 71 % घरात चारपेक्षा जास्त लोक राहतात
- 74 % लोकांना वाटते की सरकारने किफायतशीर घरे बांधावीत

शिफारशी

- किफायती दरातील घरे वाढवावीत
- किफायती दरातील घरबांधणीमध्ये सरकारने प्रमुख भूमिका घ्यावी
- झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरणासाठी दर्जाचे नियमन

आरोग्य

सध्याची परिस्थिती

1 कोटी 20 लाख लोकसंख्येसाठी 5 सरकारी रुग्णालये आणि 2 आरोग्य सेवा केंद्रे उपलब्ध आहेत.

सर्वेक्षण

- 70 % लोक खाजगी आरोग्य सेवांचा वापर करतात
- या लोकांपैकी केवळ 35 % लोकांनाच खाजगी सेवा परवडण्याजोगी वाटते
- खाजगी सेवा कमी उत्पन्न गटातील लोकांच्या आवाक्यापलिकडे आहेत

शिफारशी

- बृहन्मुंबई महानगरपालिकेची सध्या असलेल्या आरोग्य केंद्रे दवाखान्यांमध्ये सुधारणा करावी
- दहा हजार लोकसंख्येमागे 1 याप्रमाणे नव्या आरोग्य केंद्रे (हेल्थ पोस्ट) उभारावीत
- एनयुएचएम (नॅशनल अर्बन हेल्थ मिशन - राष्ट्रीय नागरी आरोग्य कार्यक्रम)च्या शहरी प्राथमिक आरोग्य केंद्रांच्या मापदंडांप्रमाणे सध्या असलेल्या प्रसूती गृहे आणि प्रसूतीपश्चात सेवांमध्ये सुधारणा
- शहराच्या वाढत्या भागांमध्ये रुग्णालये (पेरिफेरल हॉस्पिटले) उभारावीत
- एक्सप्रेस वे जवळ ट्रॉमा सेंटर्स (भीतीनिवारण केंद्रे) उभारावीत
- उपनगरातील प्रत्येक झोनमध्ये नवी जगरल हॉस्पिटल्स उभारावीत
- हृदयरोग, बालरोग, कर्करोग आणि एचआयव्ही यासाठी तज्ञ सेवांची हॉस्पिटल्स उभारावीत (पूर्व व पश्चिम उपनगरात प्रत्येकी 1)

शिक्षण

सध्याची परिस्थिती

माध्यमिक शाळा उपलब्ध नसल्यामुळे
1,00,000 मुले प्राथमिक शिक्षणानंतर
शाळाबाह्य होतात

सर्वेक्षण

- 18 % लोकांनी केवळ प्राथमिक शिक्षण घेतले आहे
- 7 % जणांनी कोणतेही औपचारिक शिक्षण घेतलेले नाही
- 28 % जणांच्या घराजवळ वाचनालयाची सोय उपलब्ध नाही

शिफारशी

- सध्या चालू असलेल्या प्राथमिक शाळांमध्ये माध्यमिकचे वर्ग सुरू करून माध्यमिक शाळांची संख्या वाढवावी

Image – ashok Nirgulkar

परिवहन

सध्याची परिस्थिती

- सार्वजनिक वाहतुकीच्या मार्गांवर वाहनांची अति गर्दी
- किनाऱ्याकडील भाग आणि नव्याने विकसित भाग (नवी मुंबई, न्हावा-शेवा आणि उरण) यांना जोडणाऱ्या वाहतूक सेवेचा अभाव

सर्वेक्षण

- 59 % लोक सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेचा वापर करतात
- 11 % चालत जातात
- 65 % जणांना सार्वजनिक वाहतूक सेवा सुरक्षित वाटते

शिफारशी

- प्रस्तावित एमटीएचएल प्रकल्पामध्ये रेल्वेचा समावेश करावा
- सार्वजनिक वाहकीवरील निधीची तरतूद रस्ते बांधणी खर्चाच्या पाच पट करावी
- चालत जाण्याला प्रोत्साहन दिले पाहिजे (पादचारी मार्गांचे नियोजन, अंमलबजावणी आणि सुधारणा आवश्यक)
- विशिष्ट क्षेत्रातील वाहनसंख्या कडक निर्बंध लावून मर्यादित केली पाहिजे

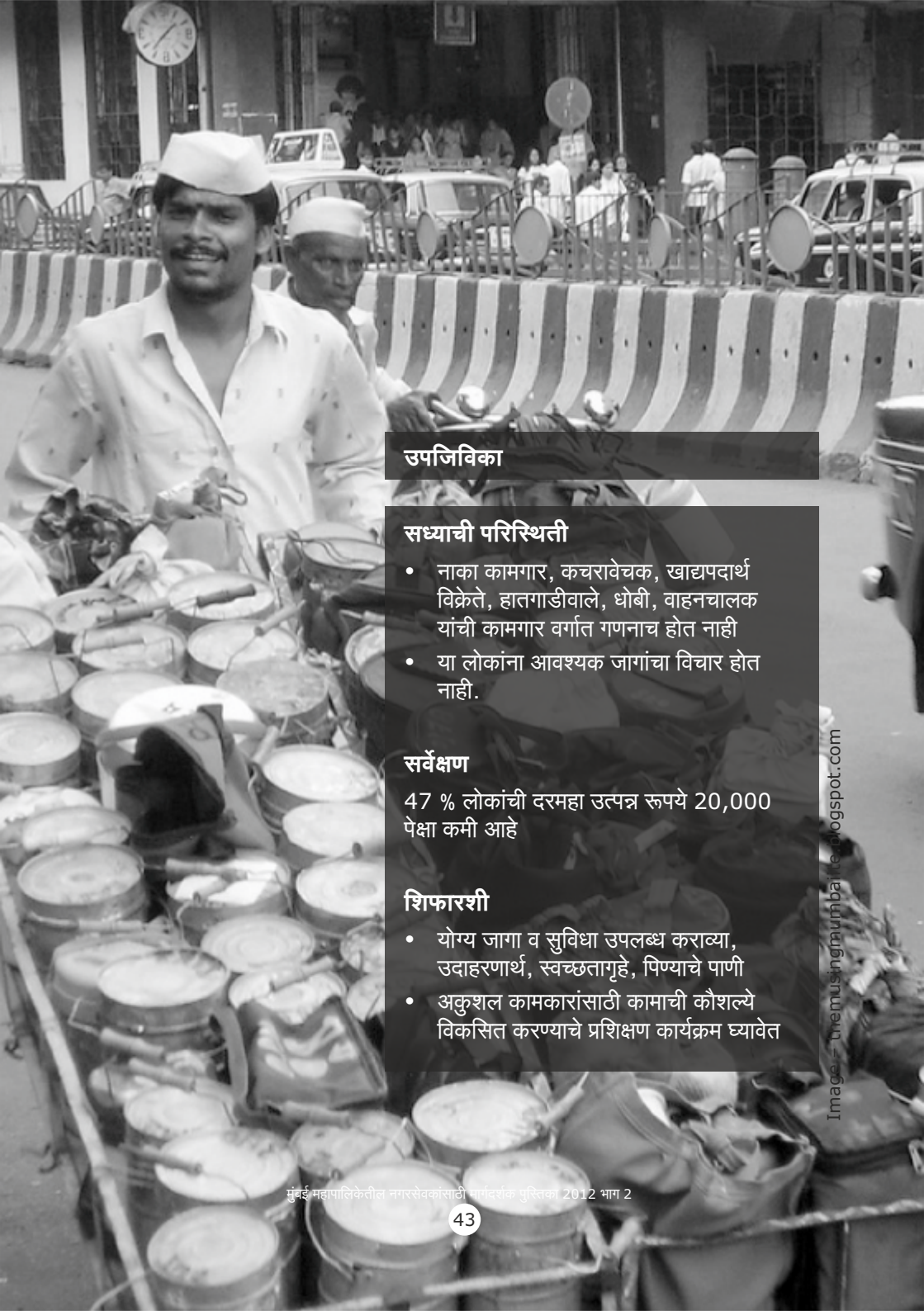
पाणी पुरवठा आणि मागणी

सर्वेक्षण

- 54 % लोकांना दिवसाचे 5 तास पेक्षा कमी पाणीपुरवठा मिळतो
- 69 % लोक महापालिकेच्या पाणी पुरवठा सेवेबाबत समाधानी आहेत
- 8 % लोक पालिकेखेरीज इतर स्रोतातून पाणी मिळवतात

शिफारशी

- वितरणात वाया जाणाऱ्या पाण्याचे प्रमाण खाली आणावे
- समानतेच्या तत्वाने (इक्विटेबल) पाणी वितरण करावे
- पाणी पुरवठा सेवेचे किमान समान मापदंड मुंबईत सर्वत्र लागू असावेत (विनाखंड पुरवठा / किती तास पुरवठा/ दिवस /घरे)
- मुंबईची पाण्याची गरज भागवण्यासाठी शेजारील भागांवर असलेले अवलंबित्व कमी करण्यासाठी दूरगामी उपाययोजना करावी

उपजिविका

सध्याची परिस्थिती

- नाका कामगार, कचरावेचक, खाद्यपदार्थ विक्रेते, हातगाडीवाले, धोबी, वाहनचालक यांची कामगार वर्गात गणनाच होत नाही
- या लोकांना आवश्यक जागांचा विचार होत नाही.

सर्वेक्षण

47 % लोकांची दरमहा उत्पन्न रूपये 20,000 पेक्षा कमी आहे

शिफारशी

- योग्य जागा व सुविधा उपलब्ध कराव्या, उदाहरणार्थ, स्वच्छतागृहे, पिण्याचे पाणी
- अकुशल कामकारांसाठी कामाची कौशल्ये विकसित करण्याचे प्रशिक्षण कार्यक्रम घ्यावेत

Image - tremusingmumbai.blogspot.com

खुल्या / मोकळ्या जागा

सध्याची परिस्थिती

- शांघाय: 9.61 चौमी / व्यक्ती
न्यू यॉर्क: 7.20 चौमी / व्यक्ती
लंडन: 4.84 चौमी / व्यक्ती
मुंबई: 0.97 चौमी / व्यक्ती

सर्वेक्षण

- मुंबईत हरित भाग कमी आहे असे 87 % लोकांना वाटते
- सध्या उपलब्ध असलेल्या मोकळ्या जागांबद्दल 72 % जण असमाधानी आहेत

शिफारशी

- प्रत्येक मुंबईकराला आपल्या घरापासून 10 मिनिटे चालत जाण्याच्या अंतरावर उद्यान उपलब्ध असेल असे नियोजन करावे
- सध्या वापरात नसलेल्या बांधकामांच्या जागी (मिलच्या जागा) सार्वजनिक मोकळ्या जागा म्हणून विकसित करण्याचा विचार व्हावा
- इस्टर्न वॉटरफ्रंटला पादचारी व सायकलस्वारांना प्रवेश दिला जावा

Image – ashok nirgulkar

पर्यावरण

सध्याची परिस्थिती

खाडी, नदी, नाले, तळी यांचे किनारे लुप्त झाल्याने पूर क्षेत्र आलेखन व संरक्षण अडचणीचे झाले आहे.

सर्वेक्षण

- 67 % लोकांना प्रदूषणाचा त्रास होतो
- स्वयंचलित वाहनांमुळे प्रदूषण वाढते असे 67 % जणांचे मत आहे
- खाडी व मिठागरे याविषयी 50 % हून जास्त जणांना माहिती नाही
- तरीही विकासप्रक्रियेत त्यांचे संरक्षण झाले पाहिजे असे 60 % लोकांना वाटते

शिफारशी

- 10 वर्षे, 25 वर्षे आणि 100 वर्षे पूर क्षेत्रांचे आलेखन व संरक्षण करावे
- नाविकास क्षेत्रांचे अधःपतन थांबवावे

शहराचे आकारमान

सध्याची परिस्थिती

गगनचुंबी इमारती बांधण्यासाठी एफएसआयचा वापर होतो, पण यातील घरे

- महाग असतात
- अधिक उर्जा खर्ची पाडतात
- नैसर्गिक आपत्ती आणि आगीच्या संकटांना तोंड द्यायला असुरक्षित असतात

सर्वेक्षण

- मुंबई म्हणजे गजबजपुरी असे 100 % लोकांना वाटते
- ऐतिहासिक वास्तूंचे जतन झाले पाहिजे असे 78 % जणांना वाटते

शिफारशी

शहराचे आकारमान न बदलता घरांची वाढती गरज भागवण्यासाठी एफएसआयचा कार्यक्षम वापर करावा (लवचिक डीसीआर करून)

शासनव्यवस्था

सध्याची परिस्थिती

लोक सहभागासाठी कार्यशाळांचे आयोजन झालेले नाही
उपलब्ध जमीन वापर नियोजनातील त्रुटी व विसंगती निदर्शनास
आणूनही पालिकेचा काही प्रतिसाद नाही.

सर्वेक्षण

- 78 % लोकांना मुंबई विकास आराखड्याविषयी अजिबात माहिती नाही
- 76 % जणांना मुंबईच्या नियोजन प्रक्रियेत सक्रिय सहभागी होऊन आपले म्हणणे मांडले पाहिजे असे वाटते

शिफारशी

- वॉर्ड निहाय उपलब्ध जमीन वापर नियोजनाचे सामाजिक अंकेक्षण करणे (सोशल ऑडीट)
- विकास आराखड्यावर नागरिकांच्या कार्यशाळांचे नियमित आयोजन करावे व त्यांच्या सूचनांचा आराखड्यात समावेश करावा
- प्रत्येक वॉर्डतील त्रुटी व कमतरता समजून येण्यासाठी स्थानिक नागरिक/ स्वयंसेवी संस्था यांच्याबरोबर काम करावे
- या त्रुटी व कमतरता दूर करण्याचे नियोजन व तरतूद विकास आराखड्यामध्ये करावी

महापालिकेने आतापर्यंत विकास आराखड्याची फेरआखणीसाठी केलेल्या गोष्टी...

मुंबई विकास आराखड्याची फेरआखणी करण्याचा मनोदय घोषित केला (जून 2009)

निविदा मागवण्यात आल्या

विकास आराखडा फेरआखणीसाठी एससीई समूहाची (कॅझोरशियम) नेमणूक (2011 मध्ये करारावर स्वाक्षरी झाली)

सुरुवातीचा अहवाल (इन्स्पेक्शन रिपोर्ट) प्रकाशित केला - **काम क्र. 1**

उपलब्ध जमीन वापर नियोजन प्रकाशित केले (जून 2012) - **काम क्र. 2**

सल्लागारांनी सादर केलेल्या उपलब्ध जमीन वापर विश्लेषणाचे मूल्यांकन - **काम क्र. 3**
प्रकल्प सुरु केल्यापासून एक वर्षाच्या आत पूर्ण करण्याचे नियोजन होते. अजून प्रलंबित

कार्यशाळा 1

वृद्धी दृश्यांवर अहवाल - काम क्र. 4

विकास आराखड्याचे उद्देश तयार करणे - काम क्र. 5

कार्यशाळा 2

विकास नियंत्रण नियमावली आराखडा / प्रस्तावित
जमीन वापर नियोजन आणि डीसीआर तयार करणे -
काम क्र. 6

आराखडा अंमलबजावणीचे टप्पे ठरवणे,
अंमलबजावणीच्या खर्चाचे अंदाजपत्रक तयार करणे आणि
आराखड्यासाठी आर्थिक तजवीज करणे - काम क्र. ७

संनियंत्रण व मूल्यांकन व्यवस्था - काम क्र. 8

विकास आराखडा मसुद्याचा अहवाल तयार करणे -
काम क्र. 9

कार्यशाळा 3

व्यापक शिफारशी

विकास आराखडा सुस्पष्ट करण्यासाठी;

- संबंधित भागीदारांनी ठरवलेल्या व महापालिकेला सादर केलेल्या नियोजन **तत्वांचे पालन करावे**
- वॉर्ड स्तरीय सर्वेक्षणातून पुढील सेवांतील **त्रुटी समजून घ्याव्यात** - घरबांधणी, परिवहन, शिक्षण, आरोग्य, पाणी, मोकळ्या जागा, उपजिविका, पर्यावरण, शहराचे आकारमान, शासनव्यवस्था
- विकास आराखड्यातील जमीन आरक्षणाने या त्रुटी 2034 पर्यंत कमी करण्याचे **निश्चित लक्ष्य समाविष्ट करावे**

विकास आराखड्याची पोहोच व्यापक करण्यासाठी;

- चालू सेवांचा स्तर समजून घेण्यासाठी नागरिक / स्वयंसेवी संस्थांकडून घेतलेल्या **सूचना समाविष्ट कराव्यात**
- अस्तित्वात असलेला जमीन वापर सर्वेक्षणाची माहिती / सूचना **त्रुटी दूर करण्यासाठी सर्वाना उपलब्ध करावा**
- महापालिका क्षेत्रातील लोकसंख्येची आणि सामाजिक-आर्थिक **माहिती सर्वाना उपलब्ध करावी**
- मुंबईचा भौगोलिक माहिती प्रणालीची माहिती (जीआयएस डाटा) **सार्वजनिक करावी**
- शहराच्या समस्या सोडवण्यासाठी **स्थानिक लोकांचे ज्ञान** उपयोगात आणावे. प्रकल्पाचे समन्वय आणि व्यवस्थापन हेच केवळ सल्लागारांवर सोपवावे.
- **लोकसहभाग कार्यशाळांची संख्या वाढवावी** व ती विविध ठिकाणी घेण्यात यावीत. सध्या पूर्ण शहरासाठी 3 कार्यशाळा आहेत, त्याऐवकी प्रत्येक वॉर्डसाठी किमान 3 कार्यशाळा घ्याव्यात.